

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА — — — СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. — — —

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

Ослобођеној браћи.

Српски роде, племе Обилића,
Цар Лазара, девет Југовића! —
Дочек'о си славу и слободу,
Даровану дичном српском роду!

Храбри војска нашег господара
Надби Турке и преко Вардара,
Преко Скопља и око Битоља,
Где бејаше ужасног покоља!

Пропадоше изелице Турци,
Који беху ко у гори вуци!
Побегоше Азијате клете
Испред славне косовске освете!

Хај, Косово, поље наше мило!
Дуго си нам под Турцима било!
По теби су сад престале паше
Да све руше што је браће наше,

Наша слога и вера у Бога
Снажне мишке Срба витезова
Победише Турке на Балкану,
Нашој браћи лепши данак свану!

Слава вама за слободу палим,
И с овим вам воштаницу палим!
Ви, Косово поље осветисте,
Српству своме слободу добисте!

Српски оро давно шири крила,
Тамо где је српска земља била,
Што је наше сад је у слободи,
Коју лична наша војска доби.

Боже свети, теби вечна хвала,
Шта је твоја воља Српству дала,
Да нам браћа у слободи живе,
Нашој слози да с по свету диве!

С. М. Поповић.

Око Коте 650.

— Јунаштво 2. батаљона II. пешадијског пука. —

Још око два сата после пола ноћи из међу 16. и 17. јуна тек год. чула се јака артиљеријска паљба у правцу Штипа. Други пешадијски пук „Кнеза Михајла“ 1. позива у то је доба логоровао на „Овчем Пољу“, кад око 6 сати ујутру 17-тог доби наређење, да се крене у правцу одакле допираше глас топовске пуцњаве. Свима је било потпуно јасно, да су нас „браћа“ напала и свако: пукови, батаљони и чете, сваки појединац, официр и војник кренуо се свесно и одушевљено да брани наша права и наше тековине.

— Кретање пука. —

— Покажите се достојни својих предака, Југ Богдана, Топлице и Косанчића, будите хероји, какви бесте на Крстацу и Софији. Пут је за Прокупље, моји соколови, преко Софије. Напред! — Кад сам пролазио поред другог батаљона, чуо сам те последње речи из говора команданта мајора Јоце Наумовића, а мало затим пук се крену, захори се песма из толико хиљада грла одушевљених и

раздраганих Топличана и Косанчићана. — Са песмом у смрт рече пуковски свештеник поп Лука, пролазећи поред мене — ова ће војска победити.

— На Коти 650. —

Што се више пук приближавао Брегалници, паљба је била све јача и са наше и са бугарске стране, грмели су огорчено топови и пушчани плотуни. У самом покрету доби пук заповест да похита у помоћ првом батаљону 5. пука, који се храбро борио на коти 650. Други батаљон доби заповест да као претходница први изађе на положај и да потпомогне батаљон 5. пука, који беше цео ангажован у борби. Ја сам лично однео ову заповест команданту пука команданту другог батаљона, који ме врло пажљиво саслуша, а ускоро невероватном брзином изби на положај — коту 650. За овим батаљоном наступао је трећи батаљон.

— Други батаљон иде даље. —

Дошавши на положај и изашавши напред испред свог батаљона, командант је посматрао терен, а затим и не сачекавши нарочиту заповест нареди свом батаљону да продужи

Дочек делегата који се враћају из Букурешта после закључења мира, Пашић, Веницелос и генерал Вукотић

Српски официри на Охридском језеру

кретање падином самога положаја у намери да што пре заузме косу, која се пружала од коте 650 те да тиме осујети обилажење нашег првог крила. У први мах бејаш се збунио мислећи, да нисам добро пренео заповест команданта пука, но доцније видех, да је ово командант батаљона учинио по својој сопственој иницијативи, што је одмах и сам командант пука похвалио.

— Изненађење за Бугаре. —

Добро заклоњен тереном, мајом *Наумовић* успео је потпуно неопажен од стране Бугара да развије свој батаљон за борбу и тек што су почели Бугари, по готово безбрижно, да наступају, у том правцу, батаљон осу паклену ватру. Бугари веома изненађени тим дочеком коме, се нису надали, запрепашћени заколебаше се, али само за тренут. Борба се продужи очајна, страшна, крвава и мада са наше стране не беше артиљерије, док Бугари обасипаху наше положаје јаком артиљеријском ватром, храбри Топличани доказаше да се могу и без ње борити. И борба је трајала све до касно у ноћ 17. јуна.

— У јутру 18. јуна. —

Још пре сванућа, око 3 часа изјутра, Бугари, по свом обичају, први отпочеше борбу и то јаком артиљеријском ватром. Они су већ мислили да су наше трупе без артиљерије, али се и ту преварише. Преко ноћи, и покрај до зла бога рђавог терена, успели су да извуку топове на положај и на јутарњи поздрав бугарских топова грмнуше наши сложено и убиствено. Борба поче на целом фронту крвава и очајна. Нашем другом батаљону стиже у помоћ 1. чета 1. пука и две чете 3. батаљона 2. пука.

— „На јуриш...“ —

Било је осам часова изјутра, кад запишташе наше трубе: »На јуриш!...« Терен је био чист и прегледан, непријатељ беше отворио паклену митраљеску, пешадиску и топовску ватру, тако да није дао ни ока отворити, али То пличани презирући смрт наступаху смело, но у том моменту Бугари добише знатна појачања и одбише први јуриш. Батаљон се не поколеба, већ одступи на први прихватни положај и ту се задржа, па поче ватром крчити себи пут за бајонетску борбу.

— Долазак 11. пука. — Други јуриш. —

Било је десет часова пре подне, кад дођоше Шумадинци, 11. пук, да помогну браћи Топличанима. Пола 11 часова је било кад мајор *Наумовић* понова нареди јуриш. Дуже се маса, бајонети су одсјајивали и громогласно „Ура!“ захори се из хиљаде грла. Непријатељска ватра беше страховита. Хука урнебесна. Наши топови одговараху, отвори се паклена паљба са коте 650 и налет наших војника беша потпомогнут.

Наши су ишли само напред. Беспрекидно и бурно: „У-ур-а-а...“ а мртви и рањени падали су као плева, живи су се преко њих спотicali и напред, напред и не зачу се јаук, не зачу се писак. Друг преко мртвог друга, закрвављених очију, стегнутих песница, напред, циљу, — у непријатељски шанак!... И непријатељ, који је звецкао сабљом, који дочекује „на штики“ и иде „на штики“ — *окрену леђа и даде се у бегство* као Турци код Куманова.

— Наш плен. —

У овом славном и беспримерном јуришу храбри 2. батаљон 2. пука

зарадио је 1139 бугарских војника, 17 официра, 4 шопа, 6 кара, цело митраљеско пешачко одељење са потпуном спремом, запрегом и послугом. па чак и самог командира батерије..

Овим успехом било је омогућено даље надирање на Рајчанском Вису и даље на Царево Село. Батаљон изби на предњу ивицу бугарских положаја.

— На бојишту после боја. —

Добих наређење од команданта пука да одем команданту 2. батаљона, да се лично обавестим о стању 2. батаљона и о плену, који је батаљон задобио.

Сиђох са положаја коте 650, спустих се преко неке јаруге и почех се пети уз косу. На први корак наиђох на лешине из мешане са рањеницима. Бугари нису имали времена ни своје рањене да покупе. Страшно, грозно, мени се коса дизала слушајући писак и јауке ових јадних људи.

Цела је коса била покривена мртвим и рањеним, тако да сам морао газити преко лешева, док сам дошао до главног бугарског положаја. Стрелачки ровови, које су наши артиљериски метци били скоро разрушили, беху пуни мртвих, страшно онакажених.

— Како су Бугари купили војску? —

У једној њиви и житу поред доста мртвих наиђох на 15—20 рањених Бугара, који кад ме видеше почеше да моле, чисто српским језиком:

— Господине капетане, молим да нас не убијаш, ми смо Срби, ја имам мајку у Сурдулици, ја имам земљу на Власини, у Србији плаћам порезу.

На моја питање: па шта ће у бугарској војсци, кад су Срби, — један одговори:

— Био сам у печалби по Бугарској кад је настао турски рат, па ме нису пуштали, кажу: свеједно, а у нашу, а у српску војску, ми смо савезници, заједно ратујемо. Па смо схтели да се предамо, али бугарски официри стоје иза леђа с револвером, па мука жива.

Ја онда наредих носиоцима рањених да их покупе и носе на превијалиште.

Сахрањивање мртвих одмах је за тим отпочело и наши војници покупили су преко 1200 бугарских лешева. У даљем гоњењу непријатеља наши су у селу Татаревци заробили бугарску пољску болницу са преко 1000 рањеника.

Из београдског „Пијемонта“.

Косовски гуслар.

Гудио је гуслар седи под јавором на Косову,
Гудио је пет столећа Историју Србинову,
Соколио нараштаје, спомињ'о им црне дане
Погибија косовскога — љуте битке и мегдане,
И властеле кавгу љуту, Царство Српско што разрива,
И подвиге нечувене видовданских витезова,
И вапаје гужне раје под ханџаром што издише,
И војводе и четнике, што на рају крв пролише.

Гудио је гуслар седи пет столећа без одмора,
Упирући поглед мутни на врхове мрачних гора,
И чекао зору рујну, да кроз тмурно небо сине
И озари зраком сјајном мртва поља и планине,
И доведе Вожда храброг и с Њим чету осветника,
Што ће краљу да прелију свете мошти Мученика,
И да смрве синџир тешки, за смрт рају што привеза,
И припале луч слободе више гроба светлог кнеза.

Чекао је гуслар дуго, па му руке малаксаше,
И гусле му исклизаше и на земљу с циком паше.
На груди му глава клону и он заспа тврдим санком
Крај гусала напукнутих с прекинутом струном танком.
Спевао је чудне снове: Из гробнице кнез устао,
Обукао руво сјајно и дорина узјахао.
У десници мач му сева, а левицом трубу стиска,
И у трубу златну дува. Пролама се небо с вриска
Уздрхтала коња гојна. Гробови се отворише,
Из њих храбри соколови са свих страна полетише.
Сјатише се око кнеза — до јунака јунак љути;
Господско им руво блиста, сјакте мачи истргнути.
Ту је Муса Арбанасе, ту Орловић, ту Љутица,
Ту је Милош Обилићу, ту Косанчић ту Топлица,
Ту је Срђа Злопоглеђа, ту Страхињић до Мусића,
И међ њима Југ-Богдане с девет младих Југовића,
Ту је Марко од Прилипа, ту и Реља од Пазара —
А за њима сто хиљада оштре ђорде и ханџара.
Тад им кнеже зборит' оде: „Триљења је било доста!
Вапај раје на самрти потреса ми силно кости!
И душа ми мира нема с понижења и увреда —
Напред самном! Па ма опет изгинули сви од реда!“

И диже се војска силна право Скопљу убавоме,
А пред војском кнез Лазаре на дорату ватреноме.
Стоји вриска коња бојних, стоји цика осветника —
Сво Косово одјекује од песама и узвика.
Ну гле чуда! Кад се Скопљу приближише бијеломе
Чују јасно: звона звоне ко на часу васкрсноме!
Испод Скопља поток крви, до Турчина Турчин пао
А паша им пољем бежи, вас у крви огрезао.

Кад у Скопље униђоше нигде трага од Турака,
А пред црквом силна војска Душанових потомака.
У храму се хор разлеже, док се тихо са олтара
Молебствија к небу дижу седог пећког патријара.
Прец дворима а под небом, са знацима царског гроба
У одори сјајној клечи Краљ јуначки смелих Срба:

Два монаха из светог манастира Хилендара
Над главом му држе круну негда силног српског цара,
А напољу народ кличе и с војском се љуби, грли,
И ловором кити груди витезова неумрли'.

Ту дознаде кнез-Лазаре за јуначка редом дела
Душанових потомака и њихова Краља смела
На очи му од радости ударише сузе тада
И он дозва свиту сјајну и јуначку ко некада,
И у цркву с њом униђе. Ту се Богу помолише
И с царем се иза свете литурђије изљубише,
И кренуше с пуно вере, с пуно нада,
Са војскама сједињеним пут тврдога Призрен-града,
И ту Турчин силно страда, и ту лоше среће био.
Зубима му силан лаве дуге шије поломио.

За Призреном Прилип паде, за Прилепом Битољ
чврсти,
И кад земљу очистише од страхоте и некрсти,
Орлови се залетеше и пре него сунце грану
Спустише се кано стреле муњевите на Јадрану.

Као момче плавооко, раздрагано, плахо, живо,
На коњицу белогривом млад је Јадран поскакиво,
И бисера низ за низом добаџив'о љупко, мило,
Вереници изабраној у раскошно, меко крило.
Тад се царе руке маши и у Јадран баџи гривну,
И Јадрана поноситог за Србију венча дивну,
Уз лом оштрих бајонета и топова грмљавину.
И клицање урнебесно моћном куму Србијину.
Ту се гуслар из сна грже и протрља мутне очи,
И са земље гусле диже и на ноге лако скочи.
Пред њиме се ко на платну заталаса дивна слика:
На Косову српска војска! Силан војник до војника!
Блистају се бајонети, заставе се српске вију,
А из Скопља и Приштине громогласно звона бију.
Више гроба кнез Лазара у кандилу пуном крви
Жишка гори, а пред гробом скрушен клечи Петар
Први,
И топло се Богу моли, да милостив буде палим',
А хорови војске брује: »Тебе, моћног Бога, Бога
хвалим!«

Док над њима ор'о бели, Гениј Српства васколика,
Са кликтањем, силан, кружи - будни чувар осветника,
Кад то виде гуслар седи, јаворове гусле стиште,
И ко сиви соко кликну и полети на бојиште,
Да поздравил светог Краља и да руку ту целива,
Ал' тек беше полетио, издаде га снага жива,
Од радости веље срце препуно му куца' стаде,
И он, блажен, са гуслама на Косову мртав паде.

Бурађ.

Како је заузет Београдчик.

(Свршетак).

Одбранбени положај Београдчика.

Одбранбени положај Београдчика је теренски врло zgodан. Све позиције, тврђава и сама варош леже у једном камењару око кога се издижу вертикални камени стубови од по 100—150 метара висине и само се појединим воденим положајима може прићи до тврђаве, иначе не. Бугари су се били врло добро утврдили у тим камењарима, тако да би се могли одупрети и читавим пуковима за дуже време. — Нападач не може да продре даље од камењара сем са бројно много јачом снагом.

Други дан борбе.

Осмога у јутру, још пре нашега знака Бугари су још у расвитаку отпочели борбу страховитом пушчаном ватром на целој фронту. Делови 2. и 3. батаљона трећег прекобројног пука успели су и покрај тога да се крену, да потисну нешто Бугаре и да се подвуку под сам камењар — али даље се није могло.

Командант одреда посла ордоанса да јави левој колони 15. пука, који је морао бити у близини, да што пре похита са западне стране и да олакша напад батаљона трећег прекобројног пука. Око 8 часова пре подне Бугари почеше да дејствују и артиљеријом. Разви се ужасна борба. Пуцањ топова и са једне и друге стране био је страховит, митраљеви и пушке грактали су плотунима у сваком секунду, а кроз облаке дима назирали су се људи, ровови и редути. Посматрали смо дејство наше артиљерије. Кад падне метак у камењар, запрашти, парчад разбијених стена полети у вис и заспе. — Најзад око 3 часа по подне стиже са западне стране и наша лева колона, 15. пук и разви се у продужни борбени ланац. Бугари осуше и на њих артиљериску ватру и настаде борба још страшнија, још кривија. Битка се водила до самога мрака и ако је наша артиљерија са успехом дејствовала гађајући у бугарске редове — Најзад паде ноћ и борба се нерешена прекину.

Бугари се спремају да бегају.

Преко ноћи наше патроле приметише на бугарским положајима неко сумњиво кретање и известише о овоме команданта, који нареди да се са наше стране ћути, али да се буде на опрези. Постојале су две претпоставке: или су се Бугари спремали на ноћни препад или, што

је било вероватније, на одступање.

Девог изјутра, трећег дана, опет у расвитаку Бугари отпочеше прво јаком а затим све слабијом ватром да обасипљу наше положаје. Око пет сати изјутра напред трећи, а за њим други батаљон трећег прекобројног пука отпочеше продирање кроз камењар. Расути, као козе верући се, кријући се од камена за каменнаши војници наступали су успешно. Бугари су одговарали све слабије и све мање — остала је само заштитница, главни су делови били у одступању.

Бела застава и улазаку Београдчик

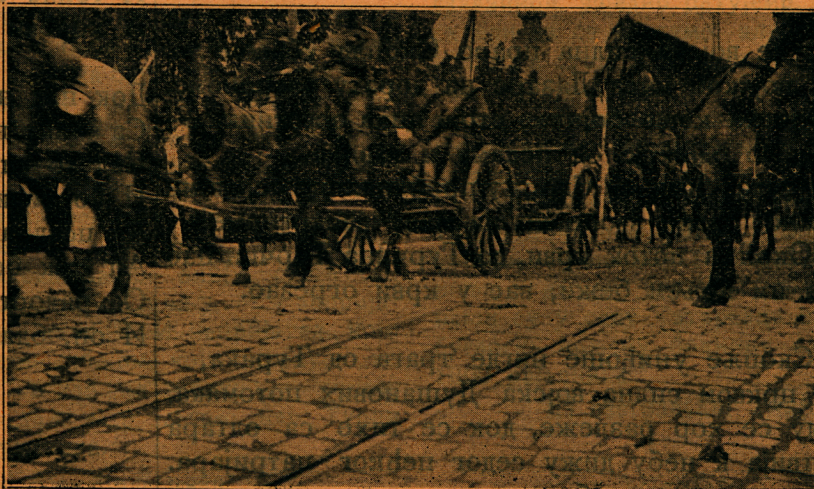
Кад су се први борбени редови приближили тврђави и главном реду на 200—300 метара, залепрша се на утврђењу велика бела застава. Но наши пуни искуства са тим белним заставама нису прекидали паљбу и ишли су напред. Најзад 9. јула у 8 и по часова изјутра две чете трећег батаљона избију на главни редут, а једна чета већ се докопа предњих кућа вароши. У исти мах изби на редут и командант 3. батаљона прекобројног пука г. капетан Недељко Милић и задржи три чете, а четврту посла да гони одступајућег непријатеља, који је одступао кроз саму варош. По заузећу редута и тврђаве командант трећег батаљона послао је извештај команданту одреда, који је и сам после 15 минута ушао у варош. Командант трећег батаљона одреди једну чету, која је имала да поседне редут и тврђаву, а са две чете уђе у варош успостављајући ред и постављајући страже пред државна надлештва, војне зграде и магацине. Пола сата затим дошао је и 2. батаљон трећег прекобројног пука, а мало затим и лева колона. Грађанство је необично весело дочекало српске трупе, обасипајући их цвећем и венцима и кличући им: „Добро дошли, ослободиоци наши“. Коман-

дант одреда наредио је команданту трећег батаљона да успостави ред и да објави да је свакоме загарантован живот и слобода, да се отворе радње и кафане. — Пошто је то објављено, настало је пописивање државних зграда, војних магацина. Најзад око 10 часова пре подне председник општине у Београдчику Ђорђе Васиљков објавио је да је од данас варош у српским рукама и да се свако врати своме дому и послу, а у 11 часова стигле су у Београдчик трупе 8. пука трећег позива под командом г. потпуковника Ђорђа Ђорђевића. У исто време командант одреда известио је команданта друге армије, генерала Степановића, да је Београдчик пао, наглашујући нарочито, да је у освојену варош ушао први 3. батаљон трећег прекобројног пука, под командом капетана 1. кл. Недељка Милића.

Ратни плен у Београдчику.

У Београдчику смо задобили огроман ратни плен. На првом месту одузети су од Бугара шест Дебанжових топова, које су Бугари заузели од нас на Св. Николи и Књажевцу. На позицијама бугарским нађена су 4 машинска топа са челичним куполама најновијег система, 18 Крупових пољских топова, у магацинима преко 3000 пушака нових Манлихерових, а по камењару у бегству разбацаних још око 500. У градским канцеларијама 15. пешачког и артиљеријског пука много ратних планова, секције свију крајева балканског полуострва и уређене књижице и архиве. У потпуном реду нађен је раскошно удешени кабинет команданта пука и тврђаве, добро уређена архива 15. пуковске команде.

Сва државна надлештва као суд, начелство, пореска и шумска управа, општина и т. д. такође у реду са архивом; Филијал Народне Банке са празним и отвореним касама.

Славље у Београду:

Пролазак славне српске артиљерије

Славље у Београду:

Улазак победоносне српске коњице

Све је то попечаћено и испред врата постављена стража. У војној болници лежали су рањени тешко 18 бугарских војника и један официр. Заробљено је 66 бугарских „ополченаци“ и један музикант. У магацинима прве армије нађено је хиљадама килограма брашна, пиринча, зоби, пасуља, пексимита и соли, затим неколико хиљада килограма соли, стотинама сандука шећера и чаја и што је најлепше 20.000 килограма лепог сира у бурадима. У магацину одеће нађено је доста парине нове и расходоване одеће. Ноћу између 8 и 9. јула Бугари су спалили већи део пешачке муниције, коју нису могли да донесу.

Шта прича бугарски официр.

Тешко рањени бугарски потпоручник Стеван Христугагов из 17. пука, коме је српски шрапнел пребио ногу и повредио трбух, причао је српским официрима, да је било много више рањеника, да је била пуна и војна и грађанска болница и да су сви лакши и тежи рањеници нешто натоварени на колима и топовским карама, а нешто пешке побегли. Дејство српске артиљерије било је страшно и маса војника изгинуло је при распраскавању стена — Наши лекари су одмах предузели превијање бугарских рањеника.

*

Чим је свршено пописивање плена командант одреда наредио је команданту 3. батаљона трећег пеш. пука, да варош преда команданту 8 пука трећег позива, а списак плена капетану истог пука г. Таси Поповићу, а затим су трупе Калнишког одреда упућене на друга бојишта.

Н.

Црне заставе и бели завоји

Чуве ни италијански ратни донисник Гвелфо Чивинини пише умиланском листу „Il Corriere della Sera“ из Београда свом листу допис, у ком описује расположење и стање српске престонице у тешким доскорашњим данима, кад је краљевина Србија сву своју снагу бацила на крваво ратиште против бугарских крволока, да осигура услове свом опстанку. Ево, шта Чивинини међу осталим пише:

„Неизмерна туга обвија Београд. Необичног ли и тужног лета! Кад ће свршити то ружно време? Црни кровови и сетни вртови, као да шаљу небу тихе молитве: црни кровови, под којима су остале жене и деца у кућама, из којих су отишли мужеви, у кућама тужним, од којих су већ многе сазнале, да се онај, који је отишао, више не враћа. Једна таква кућа је управо овде пред мојим прозором: кућица на један спрат, са својим кућним мирисавим вртићем и прозорчићима, увек закритим белим плетеним завесама. Над вратима, иструлим од кише, висе две црне заставе. То је знак туге, који истиче свака српска кућа, кад јој ко умре. А туга је у овој тако маленој кућици двострука. Умреше двојица. А две куће подале налазе се радионица са натписом „Јерусалим“, где од јутра до мрака режу, пиле и ударају клинце: радионица приговорљача мртвачких сандука, који ради, ради без одмора.

Читав је Београд пун таквих знакова снужености. Од дана до дана множавају се црне заставе над вратима кућа, над натписима дућана: где-где виси место заставе на вратима венац са црном врпцом, где-где у ком прозору дућана, посред изложене робе, објављује црно уквирена карта смрт власника. На сва-

ком кораку, посред света налазе се жене и дена, одевени у црнину.

Ветар удара даље, куће онде горе уз брежуљак као да се стискају једна до друге, да се утеше којом речју. Али поточићи, који куљају уз путеве, као да јецају, а из радионице „Јерусалим“ одјекује без престанка ударање маљница, лимени цимер љуља се на ветру и језиво шкрипи, а киша удара и удара у стакла поцрнеле куће.

* * *

По подне је кише престала, над Земуну појавило се крваво сунце међу тешким облацима. Изашао сам, Београд је оживео, улице су се пуниле. Над градом се спуштало необично вече, пуно боја опорих и хладних. И никада тако као у овај сат, светао, а не свечан, после тако тмурног дана, није ми се показао тужан изглед најинтимнијег бола, који он крије изасвоје безосећајне маске. Сав је Београд једна болница. Једва што дођете у средишне улице, ето свуда белих застава, са црвеним крстовима. Београд има тридесетпет болница. Свака кућа, која се могла претворити у болницу, претворена је: јавне зграде, школе, богословија, војна академија па и салон једне каване за концерте. Болничка кола, ручне носиљке, аутомобили, трамвајска кола, дан на дан су са железничке станице преважали рањенике, без одмора, на тисуће. Па пошто средства за превоз нису била довољна сваки се час видело, где полагано долазе до железнице дуге поворке опалих војника, који су ухвативши се рукама око врата двојице људи или ослањајући се о кундак пушке као на штаку, вукли храмљајући рањену ногу за собом, или су се обесили о врат или о рамена носача, или седели на укрштеним њиховим рукама и на пушкама, те показиваху кроз подеране и раскопчане хаљине прса, обвијена, завојима, окрвављеним од првог лечења.

Сад је ово трагично долажење готово довршено, јер Београд нема више места, па кад би и имао, не би имао више лекара. Сама болница у богословији има око четири стотине постеља и три италијанска лекара, који једини врше службу, те морају чинити чудеса, да могу на време оперирати и лечити. Влакови довозе само мало рањеника, лако рањених, већ на пола опорављених, који су излечени и послани кући.

Али болнице врве. Све београдске госпође постале су болничарке. У сат измене госпође и жене из народа са белим прегачама и црвеним крстом на руци пролазе у група-

ма улицама Њихово је одело скупоцено. Сад већ имају месеце службе коју врше, од првога рата. Њихова је кућа болница. Њихов се живот креће између улица и кухиња, између дворана за операције и праоница. У прво је време било мало забуне. Некоје нису подносиле поглед крви, хирургичког оруђа, те страшних болова. Онда су се мало по мало све привикле, постале су спретне, стрпљиве, одважне, самилосне. Једна њихова реч, један осмејак, прекор умирује јадиковање, ућуткава јаук. Њихова рука, која отаре знојно чело, поглади лице, наборано од болних трзаја, боља је од свакога лека. Видео сам једног дана како оперирају неког рањеника, коме су наши лекари вадиле зрно из ноге. Неко време је издржао врло блед, шкрипећи зубима, онда га свлада бол, те је почео викати, јаукати и савијати се. Болничарка, једна девојка, која му је држала руке надвила је своју главу над његову те му пришапнула не знам шта. Рањеник се укочио у највећем отпору, пољубио је руке, које се држале његове,

насмејао се, као да се жели извинути, те је ућутао.

Од јутра до вечери, од вечери до јутра налазе се овде на свом месту. Повијају, перу, шију, поправљају, кућају, те приповедају својим рањеницима. Пренеле су из својих кућа у болницу не само своју марљивост, него и нешто од својих обичаја. Све су госпође затвориле своје салоне, обуставиле примања. Пријатељи, који их хоће да поздраве, не требају друго него да донесу цигарете њиховим рањеницима. И данас су већ болнице пуне оних, који оздрављују, често у време починка, госпође у белим прегачама госте чајем своје знанице у врту посред мушкараца у болничким кошуљама те са војничком капом на глави, са повезаном главом, повијеном руком или ногом, која им виси уз штаку. И они срчу и упијају свежи зрак, са својим снажним и сухим лицем са изражајем тихе зачуђености оних, који се осећају да оздрављују. Други су се наслонили на прозоре те гледају тихо и замишљено небо, стабла и куће. Трећи опет, наслонивши

се на спољну ограду, говоре с пролазницима, причају поново о рату, приповедају свој доживљај. У свему томе има нешто језиве сласти, која чини тугу још осетљивијом. Ови вртаци, пуни опорављеника, који се осећају на етер и јодоформ, говоре, да рана зацељује, али показују такођер грозоту ране, која је окрвавила овај народ. Рањеници говоре о мртвима. Имаде их толико и толико, пуна их је читава Србија у сваком граду. Одвише их је. Побиру их не само болнице, не само куће, свуда се сусрећу по улицама: сваки час сретну нас малени одреди војника, који носе с равнодушношћу беле завоје, којима су повезали лице и руке. Београд је пун народа кљастог и осакаћеног. То су они, који су суделовали у првом рату, те су већ обукли своје грађанско одело и примили се свога посла, пошто су плаћали свој данак у крви. Данас велика и најшира група оних, који су дошли из јунског рата, оставља мало по мало болнице, враћа се у вртлог живота, да опет посред њега заузме своје место.

Спровод хероја.

Јесен. Дан је хладан и мрачан и ружан
Мртво лишће лежи по путу и стази
Један спровод чудан и бескрајно тужан
Каљавом улицом полако пролази;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно добош бије.

Троја ксла црна као три утваре,
Иду, шкрипе, вода клизи са крстова
За њима таљиге лупарају старе . . .
Четири бела проста ковчега чамова . . .
Четири се старца у суром шињелу
Погурили, носе по крстачу белу.

На спроводу никог осим свештеника
— Црна се мантија чини к'о црнина
И шест из последње одбране војника.
Ни посмртних речи ни плача. Тишина,
Само што та кола, црна к'о утваре
Шкрипе и таљиге лупарају старе . . .

Уз прозоре где-где прибиле се жене
Са спровода честих огрубела срца.
Ал' не спроводом су овим растужене,
Млада, стара свака у сузама грца;
Из оловног ниског неба киша лије,
Тужно труба труби, тужно добош бије.

Чиј је спровод ово нико не изустуи,
Пред сваким изиђе поворка представа:

♦ Битка лом и трка, грмљаве дим густе,
И гомиле мртвих и рањених лавâ;
И сви погледају у просте крстове,
И свима навиру горке сузе нове;

Оловком, невешто, руком каквог друга,
На крст су имена записана њина:
Са те је простоте силна наша туга,
У тој је простоти наша величина . . .
О светла имена са крстача бели
Они што су светом име нам пронели! . . .

Заробљеним Бугарима раздају у београдској тврђави чисто рубље

И док спровод иде с тишином толиком
Испраћен сузама струбелих жена,
Тамо, под Рудником и Копаоником
Жена нема мужа, сестра брата нема,
Четири се мајке пред иконом моле
За синове своје, за своје соколе;

Четири синчића нејака код стада,
Замењујућ сваки свога оца — гледа
Тамо за планину где сунце запада,
Сваки свога оца са чежњом изгледа —
Док на тужни спровод овај киша лије,
И док труба труби, тужно добош бије.

О, бедно признање право херојизма!...
И једнога дана кад мајка и жена
На миле гробове свеже дођу њима —
С крстача је киша опрала имена!...
И сви погледаше у просте крстове,
И свима навреше горке сузе нове.

Канцеларија Врховне Команде у Скопљу, пуковник Предић и подпуковник Стојшић

ЈЕДРЕНЕ.

Студни ветри смете вију
Пустош нема — влада студ;
Пред Једреном Србин стоји,
Бодрим оком гледа свуд.

Не плаше га бесни ветри,
Нити турског тона гром;
У грудма му срце бије,
Што од турске створи лом.

Лагано се сутон спушта
Тамна ноћ већ грли све,
Из ровова шапат с'чује,
Срб јунаци буде се.

Из груди му уздах лети,
И са њиме жеље све;
Поздрав шаље завичају,
Он за своје премиле.

Студни ветри уздах носе,
И са њиме жеље те:
Поздравте ми оца, мајку,
Љубу, сина моје све.....

Кажте њима у туђини
Под Једреном с' борим ја;
Срећа њина, отаџбина
То је моја нада сва.

Страхоте у Македонији.

„N. Wiener Journal“, један од бечких листова, који не могу видети Словене а нарочито Србе, лист, који је до јуче ковао у звезде Бугаре, нема сад

куд ни камо, већ и сам признаје да су се Бугари показали горе него икакви зверови. Ево шта пише тај лист:

Све до сад било је наде, да су можда српске и грчке вести о бугарским зверствима претеране и да се могу лако побити, али је нада била узалудна. С поуздане стране стављен нам је на расположење извештај парламентарне комисије, коју је Грчка послала на лице места, да извиди, шта је у ствари. И најјезовитији описи застају далеко од истине.

Тако су догађаји у Мелеинкану, где је уморен и владика Константин, били много страшнији, но што су били описани у новинама. Из извештаја парламентарне комисије доносимо ове језиве појединости:

Око девет часова 8. јула бануше 20 бугарских војника с официром и натакнутом бодожима у владичански двор, у ком се затекао угледни грађанин Папахализорус. велики логотет провинције. Војници закуцаше на врата и, кад им не отворише, обише их, бануше с официром у конак, тражећи ђоја оружје и тајне списе. Грдећи и псујући претметнуше све и разграбише, што им паде шака. Владика и логотета изведоше и погубише

на улици пред скупљеним народодом. Натераше их да клекну, прободоше им леђа бајонетима леђа и главе, па их узеше газити и вући за косе. За тим их опљачкаше, па се вратише у конак да траже владичину сестру, али је не нађоше. Стара владичина мајка пресвисну од страха. Из конака однеше две митре, скупцепоно јеванђеље и 250 фуната (5500 круна) у готову новцу.

Мртви владика и несретни му друг осташе на сокаку до сутра дан. Тада их с осталим покланим жртвама убацише у недовршену бугарску школу и затрпаше одозго земљом. Кад дође грчка војска, мртаце једва повадише. На пола трула телеса било је страшно и погледати. Многи су кроз прободени бодожима, многимима су избодене очи. Дописници енглеских и америчких новина снимили су фотографски ове ужасне призоре.

Грозна недела починише бугари у Доксату. Штета од палевине износи четрнаест милиона, број уморених много је већи, но што се мислило. Неколико дана пре тога рекоше бугарски официри, да ће села и градове сравнити са земљом. Народ се сакри у куће. 13. јула опколи бугарска

војска и поче сипати на њ огањ из четири топа. Ко хтеде утећи из куће би силом враћен у кућу. Баволској војсци на челу били су мајор Варлев из 10. пешачког пука и официри Иван Ванчев и Борис Маракулапов.

Покољ поче у седам часова изјутра, кад се свијет враћао из цркве. Под нож је ударено све: старци, људи, жене и деца. Још се виде трагови крви. Сат доцније почеше потпаљивати куће. Око подне одоше официри и војници, претоварени новцем и разним стварима.

Несрећне жртве лежале су хрпимице по домовима и сокацима у Доксату. Покупише их истом у среду и четвртак. Нема куће а да није изгубила више укућана. Ко оста жив лута као луд по граду. Нарочито је жалост гледати децу, осталу без игде икога. Девојке

и девојчице силоваше, па уморише. Бугари су хватали трудне жене, кладили се је ли дете у утроби мушко или женско, па су парали живе несрећне мајке. Слични призори одиграваше се по околним селима. За покоља пљачкаше Бугари више од 15.000 фуната (око 345.000 круна); 1. јула хтели су сагорети Драму и Заталцу, ама нестигоше због победа Срба и с њима у векибрзог продирања грчке војске.

Пре одлаза из Сереза искасапише Бугари у пољу педесет жртава; у самом граду починише још горе ужасе. Били су наумили извршити општи покољ, у чему их смете долазак грчке војске. Нађено је више од стотине мртвих телеса стараца, жена и деце, претворених у угљен. Сиророте жртве не могоше се спасти бежањем. Фотографисано је више тих лешева. Нађен је труп жене без ногу с конопцем око врата. Поклано је двеста лица,

двадесет хиљада људи остадоше без кућа и кућишта; изгорело је 4050 кућа и хиљаду дућана. Штета износи двадесет милиона.

Уз наше слике

Дочек делегата. Ми смо у „Илустрованој ратној хроници“ већ донели чланак о значајном миру у Букурешту, а наша слика приказује радостан приказ при повратку делегата у Београд Велики је посао свршен, па се имамо рашта радовати.

Српски официри на Охридском језеру. Храбра је српска војска дошла у турскоме рату и до Охридског језера, чувенога са своје рибе и лепоте, и велика је жеља била, да, при подели земљишта после рата, Охрид Србији остане. Та се жеља испунила, данас је богато Охридско језеро српско.

КЊИЖЕВНА ВЕСТ.

„Ратна Хроника“ ће се ускоро завршити, а за тим, ћемо одмах покренути нов илустровани лист :

НОВИ СРПСКИ ВЕК

под уредништвом Г. МИЛАНА АНДРИЋА.

„НОВИ СРПСКИ ВЕК“ ће бити лист за забаву и народно образовање; служиће културним потребама свију, а нарочито најширих слојева нашега народа; доносиће слике, у првом реду, из ослобођених, а за тим из осталих српских крајева, као и слике у којима се огледа напредак и величина културних народа а могу послужити постреком или поуком нашем народу.

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА

У НОВОМ САДУ, септембра 1913.

СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА
НОВИ САД — (UJVIDÉK.)